

Reforms of the banking services market and banking supervision within the framework of Ukraine's cooperation with international financial organizations

Реформування ринку банківських послуг і банківського нагляду в рамках співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями

Solomiia Sali

Key words:

banking services market, banking supervision, National Bank of Ukraine, International Monetary Fund, World Bank Group.

Ключові слова:

ринок банківських послуг, банківський нагляд, Національний банк України, МВФ, Група Світового банку.

Вступ. Аналіз міжнародних зобов'язань України у сфері банківських послуг і банківського нагляду дає змогу виокремити декілька ключових питань, реалізація яких є пріоритетною в рамках програми Міжнародного валютного фонду «Механізм розширеного фінансування», а також Концепції партнерства з Україною на 2017–2021 фінансові роки зі Світовим банком.

Актуальність наукового дослідження зумовлена тим, що ринок банківських послуг і банківського нагляду є одним із фундаментальних напрямів взаємодії України з МВФ, Групою Світового банку та іншими міжнародними партнерами, оскільки його фінансова стійкість і стабільний розвиток є необхідною умовою для забезпечення економічного зростання.

Аналіз останніх наукових досліджень. Основу теоретичних міркувань роботи заклали результати досліджень українських науковців: І.Б. Заверухи, В.І. Муравйова, О.І. Дунас, Н.І. Патики, В.М. Репецького, О.І. Рогач, А.О. Шатковської та інших.

Метою статті є аналіз основних змін на ринку банківських послуг і банківського нагляду, що відбулися в рамках співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні домовленості України містять передусім зобов'язання щодо гарантування самостійності й незалежності НБУ. Так у Меморандумі про економічну і фінансову політику між Україною та МВФ від 2 березня 2017 року закріплюються положення, які наголошують на забезпеченні інституційної спроможності та незалежності НБУ з метою досягнення цілей цінової й фінансової стабільності¹.

На виконання цього зобов'язання прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розбудови інституційної спроможності Національного банку України» від 18 червня 2015 року № 541-VIII, що спрямований на зміцнення автономії НБУ та поліпшення його управління. Таким чином, прийняття цього Закону дало змогу привести окремі положення щодо організації діяльності й управління Національного банку у відповідність до міжнародної практики й так розширити інституційний, фінансовий і функціональний складники незалежності головного регулятора. Однак потрібно надалі розробляти законодавчі механізми, які допоможуть забезпечити необхідні умови для належного виконання повноважень НБУ та недопущення будь-якого втручання інших органів публічної адміністрації чи політичного впливу.

Одним із найбільших досягнень стало впровадження режиму інфляційного таргетування. Україна вже певний час готувалася до його впровадження, оскільки вперше технічна допомога МВФ з оцінювання пе-

¹ Лист про наміри від 2 березня 2017 року. Україна: Меморандум про економічну і фінансову політику. С. 4. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=46564506>.

редумов для його запровадження надана у 2004 році. У зв'язку з цим важливою реформою у 2010 році було визначення мандата стабільності цін пріоритетним завданням НБУ. Однак у лютому 2014 року був проголошений курс на перехід до інфляційного таргетування. Тим часом була зміцнена незалежність Національного банку України й упроваджувалися ключові елементи інфляційного таргетування². Однак схвалення Радою Національного банку Основних засад на 2017 рік і середньострокову перспективу в грудні 2016 року де-юре закріпило інфляційне таргетування як режим грошово-кредитної політики в Україні³.

У контексті реформування НБУ важливим напрямом залишається вдосконалення банківського регулювання й банківського нагляду. Наприклад, у Меморандумі про економічну і фінансову політику між Україною та МВФ від 2 березня 2017 року наголошується на необхідності виконання Основних принципів ефективного банківського нагляду (Основних базельських принципів) і покращення ризик-управління в банківських установах. Більше того, у домовленостях з Групою Світового банку також звернено увагу на важливість зміцнення банківського нагляду.

На виконання зобов'язань перед міжнародним партнерами у Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року від 18 червня 2015 року передбачені заходи щодо поліпшення системи регулювання та нагляду за фінансовим сектором, зокрема запровадити макропруденційний і мікропруденційний нагляд на принципах оцінювання ризику, дотримання принципів постійного запобіжного моніторингу тощо⁴.

Нині здійснюються заходи щодо поступової реалізації цих положень. Наприклад, важливим кроком є ухвалення Законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення та ведення Кредитного реєстру Національного банку України та вдосконалення процесів управління кредитними ризиками банків» від 15 листопада 2017 року № 7114-д⁵. У Звіті НБУ про фінансову стабільність від грудня 2017 року вказано, що запровадження Кредитного реєстру матиме багато позитивних наслідків, оскільки банки зможуть краще оцінити платоспроможність позичальника до видачі кредиту та вчасно дізнатися про його проблеми з обслуговуванням інших боргів. Це знизить імовірність кредитування ризикованих клієнтів, підвищить якість кредитного портфеля й довіру кредиторів до позичальників. НБУ зможе використати реєстр для потреб банківського нагляду⁶.

Крім цього, такий захід позитивно впливатиме на динаміку вирішення питань з проблемними кредитами в портфелях фінансових установ, що також є предметом домовленостей з міжнародними партнерами. Більше того, у Звіт НБУ про фінансову стабільність від грудня 2017 року вказано, що банки мають активніше вирішувати питання проблемних кредитів, використовуючи механізми реструктуризації та списання. З метою постійного моніторингу якості активів і забезпечення стійкості банківського сектору до макроекономічних шоків НБУ впроваджує щорічну оцінку банків, що серед іншого передбачає стрес-тестування⁷.

Фінансова криза 2014–2015 років особливо гостро позначилася на банківській системі України, яка перебувала в глибокому занепаді. Уразливість банківського сектору посилювалася під впливом розгалужених, однак фінансово неефективних і ненадійних банків з низьким рівнем корпоративного управління та нерозвинутим механізмом управління ризиками в несприятливих економічних умовах. Безумовно, така ситуація потребувала вжиття негайних заходів, отже, реформування всієї банківської системи стало важливим предметом подальших домовленостей з міжнародними партнерами України.

З метою виконання міжнародних зобов'язань прийнята Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року від 18 червня 2015 року, у якій передбачено три етапи для реалізації цілей Програми: очищення фінансового сектору; перезавантаження фінансового сектору; а також створення пе-

² Памела Мадрид та Іван Луїс де Олівейр Лімо. Перехід до інфляційного таргетування (IT) та підвищення ефективності. С. 1–2. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=47783018>.

³ Режим інфляційного таргетування. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=85391.

⁴ Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: Постанова Правління Національного банку України від 18 червня 2015 року № 391 (у редакції рішення Правління Національного банку України від 16 січня 2017 року № 28). URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>.

⁵ Про внесення змін до деяких законів України щодо створення та ведення Кредитного реєстру Національного банку України та вдосконалення процесів управління кредитними ризиками банків: Проект Закону України від 16 листопада 2017 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62888.

⁶ Звіт НБУ про фінансову стабільність від грудня 2017 року. С. 50. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=60764561>.

⁷ Звіт НБУ про фінансову стабільність від грудня 2017 року. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=60764561>.

редумов для довгострокового сталого розвитку фінансового сектору⁸. Реструктуризація банківської системи здійснюється з метою передусім зміцнення фінансової стійкості, ліквідності й платоспроможності банків, а також подолання кризових явищ у ній з урахуванням змін у національній економіці та на світовому фінансовому ринку шляхом створення нових банків, реорганізації й ліквідації діючих⁹. Для реалізації цієї Програми вжито заходи щодо виведення з банківського ринку неплатоспроможних банків, націоналізації, капіталізації, рефінансування та посилення нагляду, про що йдеться в програмних документах з МВФ і Світовим банком.

1. Виведення з банківського ринку неплатоспроможних банків. За даними НБУ, в результаті проведення безпрецедентних заходів, спрямованих на очищення банківського сектору, впродовж 2014–2017 років виведено 90 банків із ринку через різні причини, в тому числі: 6 – через непрозору структуру та незадовільну ділову репутацію власників; 5 – самоліквідація за рішенням власників; 7 – Крим і зона АТО; 14 – через порушення законодавства у сфері фінансового моніторингу; 58 – через утрату ліквідності/капіталу.¹⁰

Погоджуємося з думкою О.В. Золотарьової, що активне втручання НБУ у функціонування банківської системи має неоднозначний вплив. З одного боку, ліквідація неплатоспроможних банків і банків, які порушували українське законодавство, має позитивно вплинути на прозорість банківської системи. Однак, з іншого боку, надмірне зменшення учасників банківського сектору може призвести до погіршення конкурентного середовища й умов надання банківських послуг. Проте науковець стверджує, що, незважаючи на зменшення кількості банків і труднощі в їхній діяльності, спостерігається збільшення активів системних банків України, що дає змогу зробити висновок про підвищення їхньої потужності та стабільності.¹¹

2. Націоналізація ПАТ КБ «Приватбанк». Рішучим кроком у процесі трансформації банківської системи стала націоналізація одного з найбільших банків України – ПАТ КБ «Приватбанк». Реалізація цього заходу та подальші рішення щодо цього Банку передбачені в Меморандумі про економічну і фінансову політику між Україною та МВФ від 2015 року як елемент збереження стійкості всієї банківської системи України.

За даними НБУ, входження держави в капітал банку використовується як надзвичайний механізм підтримки системно важливих фінансових установ у найбільш скрутні періоди їхньої історії. Цей крок дасть змогу ПАТ КБ «Приватбанк» уникнути банкрутства та ліквідації. Передумовою для націоналізації ПАТ КБ «Приватбанк» було невиконання його акціонерами плану додаткової капіталізації на суму 148 мільярдів гривень. Тому, з огляду на необхідність суттєвої докапіталізації банку, прийнято рішення про перехід контролю над фінансовою установою до держави й виконання плану докапіталізації¹².

3. Капіталізація банків. Достатність капіталу є обов'язковою умовою надійності й платоспроможності банку. Питання капіталізації має комплексний характер, тому вирішення проблем, пов'язаних із капіталізацією сучасної банківської системи України, залишається важливим аспектом для подальшої співпраці з міжнародними фінансовими організаціями. Наприклад, у контексті відносин з МВФ і Світовим банком Україна взяла на себе зобов'язання підвищити вимоги до мінімального статутного капіталу, платоспроможності та ліквідності учасників фінансового сектору. Більш детально конкретні заходи в цій сфері визначені в Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року.

На виконання зобов'язань прийнято Закон України «Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків» від 28 грудня 2014 року № 78-VIII з метою забезпечення стабільної діяльності банків України, посилення фінансової спроможності банківської системи України та мінімізації негативного впливу складної економічної ситуації, що склалася, зокрема, внаслідок тимчасової окупації території України й проведення антитерористичної операції¹³. Цей Закон допоміг оптимізувати і встановити спрощений порядок проведення заходів, пов'язаних із капіталізацією та реорганізацією банків.

⁸ Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: Постанова Правління Національного банку України від 18 червня 2015 року № 391 (у редакції рішення Правління Національного банку України від 16 січня 2017 року № 28). URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>.

⁹ Другов О., Прийма О. Реструктуризація банківської системи України: сучасний стан та перспективи. URL: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1504/15doostp.pdf>.

¹⁰ Відякін М. Три роки Реформи фінансового сектору. Виконання Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=50749063>.

¹¹ Золотарьова О.В., Галаганов В.О. Сучасний стан та перспективи розвитку банківської системи України. URL: http://politico.nmetau.edu.ua/journals/1/3_a_ua.p.

¹² ПриватБанк під захистом держави. URL: <http://pb.bank.gov.ua/>.

¹³ Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків: Закон України від 28 грудня 2014 року № 78-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/78-19>.

Крім цього, прийнято Постанову НБУ «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 7 квітня 2016 року № 242. Ця Постанова значно підвищує вимоги, що передбачені Постановою НБУ «Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру» від 6 серпня 2014 року № 464. Також змінено положення Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженої Постановою Правління НБУ від 28 серпня 2001 року № 368, щодо мінімального розміру регулятивного капіталу банку. Ще одним кроком стало вдосконалення порядку реєстрації та ліцензування банків відповідно до Постанови Правління НБУ «Про затвердження Змін до Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів» від 28 грудня 2017 року № 146. Отже, з метою виконання зобов'язань перед міжнародними партнерами України підвищено вимоги до капіталів банків відповідно до рекомендацій Базельського комітету. Крім цього, спрощено процедуру до капіталізації чи реорганізації банківських установ.

4. Рефінансування. Ще одним інструментом грошово-кредитної політики, який застосовувався НБУ відповідно до міжнародних зобов'язань для зміцнення банківського сектору, є рефінансування. У Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року НБУ від 18 червня 2015 року передбачено, що для забезпечення стабільності й динамічного розвитку фінансового сектору необхідно створити рівні умови для конкуренції у фінансовому секторі в тому числі завдяки рівному доступу до клірингових систем та офіційних механізмів фінансування й рефінансування, які є доступними за звичайних умов ведення бізнесу. Крім цього, у Програмі йдеться про те, що важливо розробити та реалізувати необхідні правові основи для забезпечення реалізації Національним банком переважного й безумовного права на задоволення вимог за кредитами рефінансування під час виведення неплатоспроможних банків з ринку.

Однак нині реалізація механізму рефінансування потребує суттєвого корегування, оскільки, за словами О.В. Золотарьової, В.О. Галаганова, поточний інструмент рефінансування, який використовувався НБУ в кризовий період 2014–2015 років, є суперечливим, малоефективним і створює підґрунтя для економічних зловживань, оскільки деякі банки після отримання рефінансування від НБУ не змогли повернути борг і збанкрутували¹⁴.

Аналіз заходів, пов'язаних із реструктуризацією упродовж 2014–2017 років, дає змогу зробити висновки, що сучасна банківська система суттєво змінилася щодо якісних і кількісних показників. Ліквідація неплатоспроможних банків, капіталізація та рефінансування позитивно впливають на рівень надійності й прозорості банківського сектору, що допомагає стабілізувати банківську систему загалом. Крім цього, за наслідками реструктуризації значно збільшився сектор державних банків і банків іноземних банківських груп.

Важливим елементом міжнародних домовленостей України є якраз реформування механізму управління та діяльності державних банків. Це питання набуло ще більшої важливості після націоналізації одного з найбільших банків України, оскільки частка держави в банківському секторі зросла до 60%¹⁵. За даними НБУ, станом на травень 2017 року низька ефективність роботи державних банків нині є ключовим викликом у банківському секторі. Найбільші держбанки потребують докорінної зміни бізнес-моделей і розроблення довгострокових стратегій розвитку. Важливим кроком у цьому напрямі має стати внесення законодавчих змін, що дадуть змогу формувати незалежні, професійні наглядові ради й у разі необхідності оновити менеджмент банків¹⁶. Саме тому в Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року визначено, що необхідно розробити комплексну стратегію розвитку державних банків і додати карту її імплементації, що в майбутньому дасть можливість зменшити кількість державних банків і підвищити стандарти корпоративного управління шляхом упровадження практик приватного сектору¹⁷.

З метою реалізації цих положень Міністерство фінансів України розробило стратегію «Засади стратегічного реформування державного банківського сектору» від 11 лютого 2016 року з метою підвищен-

¹⁴ Золотарьова О.В., Галаганов В.О. Сучасний стан та перспективи розвитку банківської системи України. URL: http://politico.pmetau.edu.ua/journals/1/3_a_ua.p.

¹⁵ Як себе почувають українські банки: п'ять «підказок» від НБУ. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/12/19/632300/>.

¹⁶ Національний банк України. Огляд банківського сектору. Випуск 3. Травень 2017. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=48421100>.

¹⁷ Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: Постанова Правління Національного банку України від 18 червня 2015 року № 391 (у редакції рішення Правління Національного банку України від 16 січня 2017 року № 28). URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>.

ня фінансової ефективності діяльності державних банків і забезпечення прозорості їхнього управління¹⁸. Націоналізація ПАТ КБ «Приватбанк» та інші зміни на ринку банківських послуг і банківського нагляду зумовлюють необхідність оновлення цієї Стратегії. Про це, зокрема, йдеться у Звіті НБУ про фінансову стабільність від грудня 2017 року, у якому наголошується на важливості доопрацювання Стратегії розвитку державних банків і початку її втілення, ухваленні закону, що запроваджує незалежні наглядові ради в держбанках, і внесенні коригування до Стратегії реформування державного банківського сектору відповідно до нових обставин у роботі держбанків¹⁹.

Про необхідність підвищення рівня корпоративного управління зазначається в міжнародних домовленостях з МВФ і Світовим банком. На виконання цих завдань з 10 січня 2015 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» щодо визначення особливостей корпоративного управління в банках» від 4 липня 2014 року № 1587-VII. Головні перетворення стосувалися правового статусу органів управління банків, вимог до професійної придатності й ділової репутації керівників банків, а також питань управління ризиками та внутрішнього контролю в банках²⁰.

Висновки. Отже, до основних змін на ринку банківських послуг і банківського нагляду, що відбулися в рамках домовленостей України з міжнародними фінансовими організаціями, можна зарахувати такі: 1) розширення інституційної, фінансової, функціональної незалежності Національного банку України; 2) запровадження інфляційного таргетування як режиму грошово-кредитної політики в Україні; 3) вдосконалення банківського регулювання й банківського нагляду; 4) зміцнення банківського сектору внаслідок виведення неплатоспроможних банків із ринку, рефінансування, капіталізації та посилення нагляду; 5) реформування механізму управління й діяльності державних банків.

Анотація

У статті досліджено ключові питання ринку банківських послуг і банківського нагляду, які є пріоритетними в рамках програми Міжнародного валютного фонду «Механізм розширеного фінансування» (EFF), а також Концепції партнерства з Україною на 2017–2021 фінансові роки з Групою Світового банку. Звернено увагу на зміцнення незалежності Національного банку України. Досліджено особливості запровадження інфляційного таргетування як режиму грошово-кредитної політики в Україні, реформування механізму управління та діяльності державних банків, способи вдосконалення банківського регулювання й банківського нагляду та поліпшення корпоративного управління. Проаналізовано зміни в банківському секторі внаслідок виведення неплатоспроможних банків із ринку, рефінансування, капіталізації та посилення нагляду.

Summary

The key issues of the banking services market and banking supervision that are priorities within the framework of the program with the International Monetary Fund "Extended Fund Facility (EFF)", as well as "Concept of the Partnership with Ukraine for the fiscal years 2017–2021" with the World Bank Group are examined in the article. The attention to strengthening the independence of the National Bank of Ukraine was paid. The peculiarities of introduction of inflationary targeting as a mode of monetary policy in Ukraine, reforming of the mechanism of management and activities of state banks, ways of improving bank regulation, banking supervision and improvement of corporate governance are explored. The changes in the banking sector as a result of the withdrawal of insolvent banks from the market, refinancing, capitalization, and strengthening of bank supervision are analyzed.

¹⁸ Міністерство фінансів представило Стратегію реформування державних банків. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248824618>.

¹⁹ Звіт НБУ про фінансову стабільність від грудня 2017 року. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=60764561>.

²⁰ Метлушко О.В. Специфіка корпоративного управління в банках. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/8_ukr/104.pdf.

Використана література:

1. Лист про наміри від 2 березня 2017 року. Україна: Меморандум про економічну і фінансову політику. С. 34. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=46564506>.
2. Памела Мадрид та Іван Луїс де Олівейр Лімо. Перехід до інфляційного таргетування (IT) та підвищення ефективності. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=47783018>.
3. Режим інфляційного таргетування. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=85391.
4. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: Постанова Правління Національного банку України від 18 червня 2015 року № 391 (у редакції рішення Правління Національного банку України від 16 січня 2017 року № 28). URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>.
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо створення та ведення Кредитного реєстру Національного банку України та вдосконалення процесів управління кредитними ризиками банків: Проект Закону України від 16 листопада 2017 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62888.
6. Звіт НБУ про фінансову стабільність від грудня 2017 року. С. 75. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=60764561>.
7. Другов О., Прийма О. Реструктуризація банківської системи України: сучасний стан та перспективи. URL: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1504/15doostp.pdf>.
8. Відякін М. Три роки Реформи фінансового сектору. Виконання Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=50749063>.
9. Золотарьова О.В., Галаганов В.О. Сучасний стан та перспективи розвитку банківської системи України. URL: http://politico.nmetau.edu.ua/journals/1/3_a_ua.p.
10. ПриватБанк під захистом держави. URL: <http://pb.bank.gov.ua/>.
11. Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків: Закон України від 28 грудня 2014 року № 78-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/78-19>.
12. Як себе почувають українські банки: п'ять «підказок» від НБУ. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/12/19/632300/>.
13. Національний банк України. Огляд банківського сектору. Випуск 3. Травень 2017. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=48421100>.
14. Міністерство фінансів представило Стратегію реформування державних банків. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248824618>.
15. Метлушко О.В. Специфіка корпоративного управління в банках. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/8_ukr/104.pdf.
16. Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine. URL: <http://www.minregion.gov.ua/press/news>.
17. Tverd O.V. Problems of attraction of investments in housing and municipal services and ways of their overcoming. Young Scientist. 2017. No. 3 (43). P. 855–859.

Solomiia Sali,

Postgraduate Student at Department of Administrative and Financial Law of Faculty of Law,
Ivan Franko National University of Lviv